

SINFDAN TASHQARI O'QISH DARSLARIDA BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINING KITOBXONLIK MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH

Muhabbat Jumaniyozova Xo'sinovna¹

¹UrDU Boshlang'ich ta'lim metodikasi kafedراسи dotsenti,
filologiya fanlari nomzodi

Otajonova Sabohat Talant qizi²

²UrDU Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabasi
<https://doi.org/10.5281/zenodo.7094899>

“O‘zbekiston Respublikasida umumiy o‘rta ta‘lim to‘g‘risida“gi Nizomda ta‘kidlanganidek: “Boshlang‘ich ta‘lim o‘qish, yozish, sanash, o‘quv faoliyatining asosiy malaka va ko‘nikmalari, ijodiy fikrlash, o‘zini-o‘zi nazorat qilish uquvi, nutq va xulq-atvor madaniyati, shaxsiy gigiyena va sog‘lom turmush tarzi asoslarining egallab olinishini ta‘minlashga da‘vat etadi”. Shu asosga ko‘ra, boshlang‘ich sinflarda o‘quvchilarning umummadaniy va axloqiy ko‘nikmalari, dastlabki savodxonlik malakalari shakllantirilishi lozim.

Tarixiy taraqqiyotning asosiy sabog‘i shundan iboratki, insoniyat qo‘lga kiritgan barcha moddiy, ma‘naviy boyliklar avloddan-avlodga o‘tganda vorislik ehtiyojiga bo‘ysungan holda o‘zlashtiriladi va undan fikriy quvvatlangan shaxslar tomonidan rivojlantiriladi. Hayotda va jamiyatda yuz beradigan barcha taraqqiyot omillarini shusiz tasavvur qilish qiyin. Shunday ekan, yosh avlodda fikriy quvvatlanish vazifasini amalga oshirish lozimki, buning asosiy yo‘li ta‘lim tizimini takomillashtirib borish orqali o‘quvchilarni ilm-fan asoslari bilan yetarli darajada ta‘minlashdir. Zero, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev ta‘kidlaganidek, “Kitob o‘qigan, o‘zini ustida ishlagan odamda qanot bo‘ladi. U befarq bo‘lmaydi. Uning kuchi bilimida bo‘ladi...” Shunday ekan, kitob orqali o‘zlashtirilgan bilim shaxsiy e‘tiqod va dunyoqarashni shakllantiradi, ma‘naviy-axloqiy kamolot sari yetaklaydi. Boshlang‘ich ta‘lim bundan mustasno emas. Boshlang‘ich sinflarda sinfdan tashqari o‘qishga o‘quvchilarni ona tilini puxta o‘zlashtirishga tayyorlashning ajralmas qismi, ta‘lim jarayonida ularni axloqiy-estetik tarbiyalashning muhim vositasi sifatida qaraladi. Sinfdan tashqari o‘qishning maqsadi, kichik yoshdagi o‘quvchilarni bolalar adabiyoti va xalq og‘zaki ijodi namunalari bilan tanishtirish, ularda kitobxonlik madaniyatini tarkib toptirishdir. Zero, kichik yoshdagi hozirgi zamon maktab o‘quvchilariga kitob barcha ilmlarning kaliti ekanligini tushuntirish amaliy sur‘atdagi jonbozlikni talab etadi. O‘qituvchi buni uddalay olishi, bolalarni qiziqtirgan tevarak-atorofdagi turli voqea-hodisalar kitoblarda mufassal yoritilishini o‘rgatmog‘i lozim. O‘quvchilar kitobga mehr qo‘yadi, turli janrdagi badiiy asarlar bilan tanishadi. Asta-sekin mustaqil o‘qish, asarlardan

zavqlanish, erkin fikrlash malakalari yuzaga keladi. O'qituvchidan to'g'ri yo'nalish olgan bolaning kitob o'qishga ishtiyoqi ortib boradi.

Sinfdan tashqari o'qish darslarida, dastlab, ularga mustaqil o'rganish uchun tavsiya qilingan kitoblar shakl va mazmun mutanosibligiga ega, muqovasi chiroyli ishlangan, bo'yoqli rasmlarga boy, yirik-yirik harflarda yozilgan, tili ravon, qiziq syujetli yoki tasvir vositalari tanishligi bilan diqqatni jalb qiladigan ko'rinishda taqdim etiladi. Shunda bolalarning kitobga muhabbati orta boradi.

Ma'naviy tarbiyani amalga oshirishda, shaxs ma'naviy barkamolligini shakllantirishda kitobning, kitobxonlikning juda katta o'rni bor. Bu narsaga O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Kitob mahsulotlarini nashr etish va tarqatish tizimini rivojlantirish, kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirish hamda targ'ib qilish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar dasturi to'g'risida"gi PQ-3271-son qarorida ham alohida e'tibor qaratilgan. Shuningdek, Prezidentimiz tomonidan yoshlar ma'naviyatini yuksaltirish va ularning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish bo'yicha ilgari surilgan 5 ta muhim tashabbusning bittasi aynan kitobxonlikka qaratilganligi, u yoshlar ma'naviyatini yuksaltirish, ular o'rtasida kitobxonlikni keng targ'ib qilish bo'yicha tizimli ishlarni tashkil etishga yo'naltirilganligi ham bejiz emas.

Ma'lumki, bolalar adabiyoti so'z san'ati va tarbiya vositasidir. Kichkintoylar uchun yoziladigan har qanday badiiy asar ularning yosh xususiyatlariga, saviyalariga mos, yosh kitobxonlar qalbida o'y-fikrlar uyg'otadigan, yorqin obrazlarga boy, yuksak g'oyalarga, ulkan va porloq ishlarga ilhomlantiradigan bo'lishi lozim. Eng muhimi, mavzular tushunarli sodda va qiziqarli tilda ifodalanishi zarur.

Boshlang'ich sinf o'quvchilariga xalqimizning shonli tarixi, bugungi hayoti haqida yozilgan turli janrdagi asarlarni tavsiya etish maqsadga muvofiq bo'ladi. "Shiroq", "To'maris" kabi afsonalar bilan birgalikda Oybek, G'afur G'ulom, Zafar Diyor, Quddus Muhammadiy, Hakim Nazir, Sh.Sa'dulla, A.Obidjon, T. Adashboyev, Qambar Ota va boshqalarning zamonaviy mavzudagi eng yaxshi asarlari muhim tarbiyaviy ahamiyatga ega.

Jahon bolalar adabiyotining A.Pushkin, L.Tolstoy, S.Servantes, D.Defo X.Svift, E.Voynich, K.Chukovskiy, S.Marshak kabi namoyondalari yaratgan asarlar bolalar dunyoqarashini shakllantirishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Hozirgi zamon kitobxoni, xususan, kichik maktab yoshidagi bolalar kitob dunyosini hayotdan uzilgan bir zavqlanish vositasi sifatida qabul qilmasligi zarur, balki ko'zga tashlanmaydigan yoki oddiy ko'nikmaga aylangan hayotni chinakam hikmatlar xazinasini ekanligini, unda ibratga molik mantiqlar to'lib-toshib yotganligini anglashi, botiniy olamini ma'naviy oziqaga to'yintirishi

muhimdir. Shunda u Vatan kelajagini, xalq ertasini ilm taraqqiyoti bilan obod etish mumkinligini tushunadi, “Kitob - bilim manbayi” degan hikmatning mag‘zini chaqadigan bo‘ladi. O‘qish jarayoni bolaga, kitob -aql chirog‘i, kitob - bebaho boylik ekanligini, uni asrab-avaylashni o‘rgatadi. 2-sinfda kitob tilidan aytilgan shunday misralar bor:

Tanishaylik: men—kitob, Asl bilimlarga kon. Boylik beray behisob, Bo‘lsang agar qadrdon. Lekin yirtib, burdalab, Kamaytirma varog‘im. Sendan yana bir talab: Iflos qilma hech yog‘im.

Sinfdan tashqari o‘qish darslarida o‘quvchilarda kitobxonlik madaniyatini shakllantirishda quyidagilarga e‘tibor qaratish maqsadga muvofiqdir:

1. Bolalarni xalq og‘zaki ijodiga doir asarlarni o‘rganishga undash. Ayniqsa, ertak, xalq qo‘shiqlari, maqollar, tez aytishlar va dostonlar matnning ohangdorligi, so‘z ma‘nolarining aniqligi, obrazlarning xalqchilligi, qiziqarli syujetga egaligi bilan o‘quvchilarni o‘ziga tortadi. (“Zumrad va Qimmat”, “Oltin tarvuz”, “Dehqon bilan ayiq” kabi ertaklar, “Go‘ro‘g‘lining tug‘ilishi”, “Ravshanxon”, “Alpomish”, “Avazxon” kabi xalq dostonlari va boshqalar.)

2. Vatan tarixi va milliy qahramonliklardan hikoya qiluvchi asarlarni o‘rganishga da‘vat qilish. O‘quvchilarda bunday asarlar ko‘tarinki ruh uyg‘otadi, ona-zaminning benazir muqaddas ekanligini anglatadi, ayni paytda, jasorat bilan yashash insonni kelajak uchun faxrli va suyuqli shaxsga aylantirishini his qiladi. (Oybekning “Bolalik” qissasi, Mirmuhsinning “Temur Malik” romanidan hikoyalar, A.Oripovning “Sohibqiron” dostonidan parchalar va boshqalar.)

3. Syujetli va lirik she‘rlarni o‘qish va yod olish tavsiyasi. Bundan kichik kitobxon nafasat tuyg‘usiga erishadi. So‘zda fikrni jilolan-tiruvchi xususiyatlar mavjudligini she‘riy misralar vositasida o‘rganadi. (Z.Diyorning “Suv bilan suhbat”, Sh.Sa‘dullaning “Ozoda”, M.A‘zamning “Tuyg‘ular”, T.Adashboyevning “Sovg‘a”, A.Obidjonning “Siz eshitmagan qo‘shiqlar”, S.Ochilning “Burgut”, H.Imonberdiyevning “Shokoladxo‘rlar” kabi she‘riy kitoblari va boshqalar.)

5. Ekologiya, fan, texnika va hunarga doir badiiy, ilmiy-ommabop asarlarni o‘qish va kichik kitobxonga mo‘ljallangan kundalik matbuot nashrlarini o‘rganishga jalb etish. Bu narsa o‘quvchilarni zamon bilan hamnafas bo‘lishga, ijodkorlikka, hunar o‘rganishga, fan-texnika yutuqlaridan ilhomlanishga da‘vat etadi.

Xulosa qilib aytganda, kichik yoshdagi hozirgi zamon maktab o‘quvchisi komil inson bo‘lish tarbiyasini kitobdan o‘rganadi. Kitobga mehr qo‘yish esa uni istiqboli ravshan bo‘lgan orzular sari yetaklaydi

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Kitob mahsulotlarini nashr etish va tarqatish tizimini rivojlantirish, kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirish hamda targ'ib qilish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar dasturi to'g'risida"gi qarori// O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017-y., 38-son, 1029-modda; Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 11.12.2019-y., 06/19/5892/4134-son, 13.12.2019-y., 06/19/5893/4150-son
2. Boshlang'ich ta'lim konsepsiyasi// Boshlang'ich ta'lim, 1998, 6-son.
3. Qosimova K., Matchonov S. , G'ulomova X., Yo'ldasheva SH., Sariyev Sh. Ona tili o'qitish metodikasi. -Toshkent, «Nosir», 2009.